

KALBOS KLAIDŲ DIDYBĖ

Simonas Daukantas sukūrė tautos projektą, kurio pamatas buvo lietuvių kalba. Vien dėl tos kalbos jis XIX a. pabaigoje „tampa didžiuoju *Auszros* herojumi“.¹ Tačiau pati Daukanto lietuvių kalba aušrininkams netiko. Net ir amžininkai ją laikė nepaskaitoma: 1846 m. Motiejus Valančius pastebėjo, kad Daukanto kalba skaitytojams labai neskani;² 1853 m. Kajetonas Nezabitauskis skundėsi jos visai negalintis suvokti;³ o Antanas Baranauskas *Aušros* redakcijai aiškino, kaip ji sunkiai suprantama net ir puikiam mokslinčiui ar filologui.⁴ Išaukštintas dėl kalbos, bet jo kalbos forma atstumta. Užsimojusi skelbti Daukanto istoriją *Vienybė Lietuvininkų* 1893 m. teisinosi turinti pakeisti jo mažai suprantamą kalbą ir rašybą: „pertai istorija jo yra spausdinama atsakant szilandieniszka kalbai ir raszliavai“.⁵

Reda Griškaitė atskleidė, kodėl greta Daukanto aušrininkai ypač mėgo Teodorą Narbutą, kurio 9 tomų *Lietuvos istorijos* veikalas buvo „įsigyjamas, skaitomas, konspektuojamas, analizuojamas, saugomas asmeninėse bibliotekose, skolinamas“.⁶ Vienas Narbuto trūkumas buvusi lenkų kalba; Griškaitės žodžiais, jis „lingvistiškai lyg ir nepatogus“.⁷ „Nors Daukantui *beveik visada* suteikiama pirmenybė, *beveik visada* greta statomas ir Narbutas.“⁸ Taigi nepaskaitomas Daukantas iškeliamas kaip vėliava, o sukonspektuotas Narbutas paliekamas vėliavos šešėliu. Tapatinimąsi su kalba aušrininkams lėmė ne koks nors konkretus kalboje esantis ar nesantis žodis, galūnė ar raidė, bet pats kalbos faktas ir simbolinis jos krūvis. Daukanto tautos

projektas buvo įgyvendintas, nors konkretus rašomosios kalbos modelis ignoruotas.

Šiandien Lietuvoje, praėjus pusantro šimto metų nuo Daukanto mirties, kaip niekada anksčiau kategoriškai vertinami ir atidžiai kontroliuojami kaip tik labai konkretūs lietuvių kalbos elementai. Apie tai iškalbingai byloja šiurpuliukus varinėjanti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos tinklalapio citata apie „Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą“:

„Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas (patvirtintas 1997 m. gruodžio 18 d. nutarimu Nr. 68; Žin., 1998, Nr. 18-445) – vienas žinomiausių Kalbos komisijos nutarimų. Darantys tokių klaidų, kaip ir nesilaikantys kitų VLKK nutarimų, rizikuoja būti nubausti Valstybinės kalbos inspekcijos 300–1500 litų bauda pagal Administracinių teisės pažeidimų kodeksą.“⁹

Tikrai žinomiasias. Nesilaikai jo – tampa tvarkos ardytoju. Jeigu nori jaustis įstatymus gerbiančiu piliečiu, sėsk mokytis to „Didžiųjų kalbos klaidų sąrašo“ (toliau – Sąrašas), o tada dar išmok jo ir nevertoti: nei rašydamas, nei kalbėdamas. Juk tai „didžiųjų“, vadinasi, svarbiausių „klaidų“ registras, dėl kurių lietuvių kalba, turėtume suprasti, nukenčia labiausiai, o žala įvertinama konkrečiomis sumomis.

Sąrašas ilgas, 53 puslapiai;¹⁰ jame visų pirma fiksuojama leksika (žodžiai), taip pat išvestiniai žodžiai (dariniai), semantika, linksniai, prielinksniai ir kt. Tokio Sąrašo per dieną neišmoksi, sunku bus ir per savaitę. O ką jau kalbėti apie naujų įgūdžių susiformavimą, kurio

būtinai reikia, kad dar prieš prasiziodamas spėtųm nuslopinti sau iš seno įprastą kalbos faktą.

Nors Sąrašas ypač galingas, tačiau paskelbtas buvo plikas, be aiškinamosios informacijos – kaip koks lingvistinis dekalogas: tikėk, išmok, paklusk. Tiesa, pačioje preambulėje pasakoma, kad jis atsirado sujungus buvusius 9 ankstesnius 1992–1996 metų nutarimais patvirtintus „klaidų“ sąrašus („Dėl Žodžių sandaros klaidų sąrašo“, „Dėl Sakinio dalių ir sakinių jungimo klaidų bei Neteiktinos žodžių tvarkos sąrašų“, „Dėl Įvairių formų vartojimo klaidų ir Linksnių vartojimo klaidų sąrašų“ ir panašiai). Bet tik tiek.

Sąrašo sudarymo principus, kriterijus, metodus yra gana smulkiai analizavusi Loreta Vaicekauskienė, ypač tą jo dalį, kuri susijusi su „naujosiomis svetimybėmis“. Atidžiai išstudijavusi rankraštinius 1993–1997 metų VLKK ir jos pakomisių posėdžių protokolus,¹¹ ji atkreipė dėmesį į pagrindinius sąrašo rengėjų naudotus atrankos principus bei kriterijus: „nediskutuotinu laikomas *grynumo* principas“,¹² o „*gero pakaito* kriterijus vyrauja kitų kriterijų atžvilgiu“. ¹³ Vaicekauskienė pastebėjo, kad, pavyzdžiui, „siūloma netraukti specifinės vartosenos žodžių, t. y. žargonizmų bei terminų“,¹⁴ arba „sutinkama, kad į sąrašą nereikia dėti retų, atsitiktinių, netikėtų žodžių, egzotizmų“. ¹⁵ Jos analizė parodė, kad kriterijai pasirinkti apskritai „be aiškesnio derinimo“¹⁶ ir „toli gražu nepasizymi sistemingu“. ¹⁷ Kitaip saktant, žodžiai į Sąrašą sudėti ne pagal kokią nors tvirtiau nusistatytą tvarką (griežtą kriterijų hierarchiją), o gana padrikai. Valstybinės kalbos inspekcijos tinklalapio teiginys, kad į tą sąrašą įtraukti „tik dažniausiai vartosenoje pasitaikantys žodžiai“,¹⁸ yra klaidinantis – nebuvo atlikta jokių dažnumo tyrimų.

Nenuoseklų kriterijų taikymo pobūdį gali iliustruoti keli parinkti pavyzdžiai iš tų pačių kalbos komisijos protokolų.¹⁹ Štai buvo deklaruotas *stilistinio neutralumo* reikalavimas: „netaisytinoms [t. y. į Sąrašą netrauktinos] su tam tikru stilistiniu atspalviu vartojamos svetimybės, todėl į sąrašą nedėta *dūšėlė, gojus*. Dažnai stilistiškai motyvuoti ir *gaspadorius, gaspadinė*“ (Danguolė Mikulėnienė, 1994-02-21 posėdžio protokolas). Tačiau „į sąrašą pakliuvo prekių kainų etiketėse pasitaikančios svetimy-

bės (todėl sąrašė yra *adijalias, bliūdas*)“ (Mikulėnienė, 1994-02-21), nors atrodytų, kad šie pastarieji taip pat nėra stilistiškai neutralūs. Vadinas, už *adijalą* ir *bliūdą* šiandien baudžiama todėl, kad koks pardavėjas nesugalvotų jų užrašyti ant etiketės, o *dūšėlės, gojaus, gaspadoriaus* vartojimas gana saugus, nes kalbininkai neišsivaidavo jų tarp prekių pavadinimų. Ar dėl „prekiškumo“ į Sąrašą įrašyti ir *baronka, guzikas, tapkės*?

Mąstyta apie *ateitį*: „Rengiant tokį sąrašą reikia suformuluoti tikslesnius atrankos kriterijus, mėginti prognozuoti, kurie žodžiai bus priimti, kurie – atmesti“ (Laima Katkuvienė, 1993-05-06). Netikėtina taisymsio sėkmės prognozė diskutuotojams galėjo tapti argumentu skolinį toleruoti: „Ne visai išeina gretinti su *muilu* ar pan. žodžiais, nes šių jau nebepakeisime“ (Aldonas Pupkis, 1997-12-18). Ar patikėjimas pergales galimybe prieš skolinį turėtų paskatinti karo žygį? Aišku, žodis *muilas* labai senas skolinys, bet ir *rėdyti* nenaujas, jį randame ir Konstantino Sirvydo, ir Kristijono Donelaičio raštuose. Dėl *rėdyti* pateiktas kitas argumentas: „A. Salys rašė, kad jam nevienodi *rėdyti* ir *tėmyti*. *Rėdyti* – seniai ir visur taisymsa“ (Pupkis, 1997-12-18). Vadinas, *rėdyti* ir jo vediniai peikiami dėl senos *taisymsio tradicijos*! Taisymsio, *nes taisymsio*. O juk dešimtmečiais genami ir neišgenami žodžiai kaip tik rodo prognozių netikslumą ir taisymsių beviltiškumą. Kokia prasmė kalbininkams karta iš kartos perdavinėti tų koregavimų estafetę? Jei neverta drausti *muilo*, gal galime pasilaikyti ir *rėdyti*? Posėdyje „balsuojama už tai, kad *rėdyti, aprėdas, parėdas* būtų įrašyta į sąrašą. Už – 8, prieš – 5, nebalsavo – 4“ (tad mažesniu nei pusės balsų skaičiumi – 8 iš 17 – *rėdyti* ir jo vediniai tampa „didžiosiomis klaidomis“). Be to, kyla klausimas, ar *rėdyti, aprėdas, parėdas* visai neturi stilistinio krūvio. Ir ar ne dėl analogiškos taisymsio inercijos į Sąrašą taip pat pateko *biskis, biškis*? Jei metų metais kalbininkai negali žodžio nukauti, tai gal reikia jį priimti į savo gretas kaip *muilą*? Arba kaip *printerį*, kuris iš Sąrašo išbrauktas, nes jau „įsigalėjęs, jo nepavyks pakeisti ilgesniu *spausdintuvu*“ (A. Čižas, 1993-09-23).

Apskritai tarp kalbos komisijos ir jos pakomisių posėdžių diskutuotojų išžvelgčiau vyravus dvi skirtingas

mąstymo kryptis: vieni stengėsi Sąrašą *siaurinti* (Vytautas Ambrazas, Jonas Palionis, Bonifacas Stundžia, Aleksandras Vanagas), o kiti – *plėsti* (Antanas Balašaitis, Pranas Kniūkšta, Aldonas Pupkis).

Pavyzdžiui, Bonifacas Stundžia svarstė, kad „kalbininkai gali pasakyti savo nuomonę dėl žodžių, kurie atėję vietoj įprastų lietuviškų. Kebliau dėl tų, kurie atėjo su tam tikromis realijomis, kurių ir stilistinis vartojimas kol kas neaiškus“ (1993-05-06 posėdžio protokolas). Jam net kategoriškai antrino Aleksandras Vanagas: „palikti tik tokias svetimybės, kurios turi neabejotiną lietuviškų pakaitų. Neverta bausti už tuos žodžius, kurie į kalbą ateina su naujomis realijomis“ (1993-09-23). Jei būtų atsižvelgta į Vanago nuostatą, šiandien Sąraše nebūtų nei *čyzburgerio*, nei *steiplierio*, nei *šrederio*.

Ir Vytautas Ambrazas buvo linkęs Sąrašą siaurinti: „Reikia išbraukti visus buitinės leksikos žodžius, nes kitaip nerasime sąrašo galo. Niekas nežino, ką prekės etiketėje gali įrašyti pardavėja, tad visko nenumatysi“ (1994-02-21). Jis taip pat sakė, kad „Sąrašas būtų efektyvesnis, jeigu jame sumažėtų specifinių žodžių, turinčių žargoną ar termino atspalvį“ (1993-06-03). „V. Ambrazo siūlymu išbraukiamas tarptautiniu žodžiu tapęs *anturazhas*“ (1993-04-15); „V. Ambrazas išbrauktų *auslenderį*, nes tai labai sena svetimybė“ (1993-04-15).

Jono Palionio replikos taip pat liudija ribojimo nuostatą: „labai plėsti sąrašą neverta. [...] Atrinkti tik bjauriausias svetimybės [...]. Vargu ar čia reikia *izumrudų* ir *bublikų*“ (1994-02-21); „J. Palionis abejoja dėl *barterio*, mano, jog tas žodis nebus išgyvendintas“ (1993-06-03).

Priešinga tendencija – pastangos Sąrašą *plėsti* – visų pirma matyti iš Prano Kniūkštos pasisakymų. Jam net ir žargonas, skirtingai nei daugeliui, atrodė pavojingas: „kalbininkai nejaučia pavojaus, o juk žargonas veržiasi į kalbą. Kai jis įsigalės, bus vėlu, tada turėsime kalbų mišinį. Juk į projektą tokius žodžius galima įrašyti“ (1993-06-03). Kalbos komisijos vardu parašytame pareiškime „Dėl svetimybų vartojimo“ Kniūkšta rūpinosi ir pusiau žargoninėmis sritimis: „Daugiausia nerimo kelia naujieji barbarizmai, kurie iš pradžių patenka į specialiąsias ir pusiau žargonines sritis, o paskui pereina ir į viešąją kalbą“ (1993-05-06). Kartais ir ter-

minus, skirtingai nuo kitų diskusijų dalyvių, Kniūkšta buvo linkęs į Sąrašą įtraukti: „Nereikėtų atsiriboti nuo estrados terminijos (*rokmenas*, *bliuzmenas*), nes ji labai skverbiasi į bendrinę kalbą“ (1993-06-03).

Negana to, Kniūkšta apskritai bet kokį skolinį norėjo laikyti klaida – jei tik jis neįteisintas kalbininkų: „Termino reikšmės neturintys ir oficialiai neįteisinti skoliniai laikytini tokiomis pat klaidomis kaip ir kiti barbarizmai“ (1993-05-06). Vadinasi, jei pasiskolini žodį, jis jau yra automatiška klaida. Nijolė Keršytė tokią nuostatą pavadino „tipiška disciplinarine“ – priešinga teisinei, nes, persakant Foucault, „teisiniame mechanizmui labiau rūpi tai, kas draudžiama – visa kita, kas nedraudžiama, yra leidžiama, o disciplininiame mechanizme, priešingai, tai, ko disciplinos reglamentai nenumato, kas lieka neapibrėžta, tas iš esmės yra draudžiama“.²⁰ Taigi jei neįrodyta, kad skolinys nekaltas – jis kaltas. Nekaltumo prezumpcijos skoliniam Kniūkšta nenumatė.

Ir Aldonas Pupkis svarstė, ar nereikėtų Sąrašo pildyti tam tikrais jam įprastais taisytais: „Rengiant sąrašą, visai nepasižiūrėta į P. Skardžiaus raštus, neatsižvelgta į ‘G[imtosios] K[albos]’ taisymsus. Ką darysime su *jumoru*, *ipoteka*, *kumysu*? Kodėl nėra *maikės*, *nabago*, *kleikos*, *kolgotkių*, *ukolo*?“ (1994-02-21). Panašiai buitinių skolinių pasigedo Antanas Balašaitis: „Reikėtų įrašyti buitinės leksikos žodžius *biesas*, *dirvonas*, *falšyvas*, *išmislas*, *gaspadorius*, *kapčius*, *kermošius*, *kolioti*“ (1994-02-21).

Iš diskusijų matyti artėjus prie tam tikro „vidurkio“. Dažnai retas žodis, kaip negresiantis prigyti, neįtrauktas; bet jau ir spėjęs prigyti žodis tam tikrais atvejais paliktas už Sąrašo ribų. Galima sakyti, kad labiausiai taikytasi į jau dažnus, bet dar neįsigalėjusius skolinius, kad ir kaip sunku išžvelgti skirtumą tarp „dažnų“ ir „įsigalėjusių“. Taip pat iš Sąrašo išiminti tiek siauresnės vartosenos (stilistiškai konotuoti, žargoniniai), tiek plačių horizontų internacionalizmai ir tarptautiniai žodžiai. Sąrašas tapo tam tikru siaurinio ir platinimo tendencijų kompromisu. Paskutinio svarstymo pabaigoje „balsuojama už visą sąrašą. Už – 17, susilaikė – 2“ (1997-12-18).

Vis dėlto, kodėl tokį Sąrašą iš viso apsiimta sudarinėti? Pirminio „Naujųjų svetimybų sąrašo“ rengėjos Vida Rudaitienė ir Neda Liubiniene nurodė reikiant „stab-

dyti naujųjų barbarizmų srautą“ (1993-04-15). Kalbos komisijos vardu parašytame pareiškime Kniūkšta perspėjo, kad „svetimybų, ypač griūte griūvančių anglų kalbos skolinių, plitimą būtina pristabdyti“ (1993-05-06), kad „būtina reguliuoti svetimybų plūdimą į lietuvių kalbą“ (1993-04-15). Jaučiama ir nuostaba, ir pasipiktinimas, ir nerimas. Gal net panika – Sąrašas sudarinėtas skubotai ir turėjo tapti priešnuodžiu; priešnuodį prasmingą daro operatyvumas. „Siūlau neieškoti ypatingos sistemos. Tai operatyvinis kalbininkų darbas“ (Stundžia, 1997-09-25).

Ir vis dėlto šiandien tai „*Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas*“. Sąrašo „klaidas“ diskutuotojai posėdžiuose vadindavo įvairiai: *griežtai nevertotinomis, bjauriausiomis, baustinomis*. Bet galų gale priimtas pavadinimas *didžiosios*. Prieš pat galutinį balsavimą pasisakė Kniūkšta: „Visą atskiru nutarimu tvirtinamą sąrašą siūlau vadinti *Didžiųjų kalbos klaidų sąrašu*. Bus lengva paaiškinti, kad ir išbrauktos vietos yra klaidos, bet nelaikomos didžiosiomis“ (1997-12-18). Anksčiau buvo patvirtinti trumpesni paprastų klaidų sąrašai, bet 1997 m. juos sujungiant „klaidos“ pasidarė *didžiosios*. Sąrašų suliejimas tapo „klaidų“ *sureikšminimo, pasvarbinimo, išdidinimo* aktu. Žodis *didysis* primena kitus kontekstus: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, Vytautas Didysis, Didysis lietuvių kalbos žodynas*. O čia – *Didžiosios klaidos*. Žinoma, asociacijų kyla ir su *Didžiuoju inkvizitoriumi*, ir, kaip taikliai pastebėjo Viktorija Daujotytė, – su *Didžiosiomis nuodėmėmis*.²¹

Be kita ko, diskusijose buvo pasakyta nuomonė, kad Sąrašo paskirtis – būti tiesiog pagalba redaktoriams ir žurnalistams: „Norint sąrašą galima tris kartus padidinti, tačiau siūlau dėti tik tuos žodžius, kurių normiškumas gali būti abejotinas redaktoriams, TV žurnalistams“ (Ambrazas, 1994-02-21). Vėliau analogišką Sąrašo funkciją įžvelgė Pupkis: „Beveik kone žinias-klaidos reikalams buvo parengtas Didžiųjų klaidų sąrašas.“²² Paradoksalu, jei žiniasklaidai ir žurnalistams susigaudyti skirta pagalbinė priemonė dabar naudojama kaip grėsmingas kalbininkų ginklas identifikuoti ir bausti prasižengėlius. Nerimo ir panikos atmosferoje kažkada netvarkingai sulipdytas operatyvinis Sąrašas šiandien padarytas kalbos tvarkos simboliu.

„Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas“ yra ir savotiškas kalbininkų tikėjimo, kad jie pajėgūs *kontroliuoti* kalbos raidą, liudytojas. Tai, kad žmonėms pavyksta valdyti kai kuriuos rašomosios kalbos bruožus, pavyzdžiui, lengviausiai į akis krintančią rašybą (įmanoma ne vieną amžių ją išlaikyti maždaug vienodą, nebent tam sutrukdytų rašybos reforma), dar nereiškia, kad analogiškai pavaldi yra *šnekamoji* kalba. Tas tikėjimas, kad štai nuo mūsų pačių priklauso, kaip rašome, labai lengva ranka perkeliamas ir *šnekėjimo* sferai. Bet šnekamosios kalbos prigimtis yra kitokia, šneka nebuvo sukurta pačių žmonių (skirtingai nuo rašto), ji žmonėms, galima sakyti, mįslingai pati „atsirado“. Nors žmonės mėgina šnekamąsias kalbas veikti, dažnai jos vis tiek kinta savo nenuspėjamais būdais, tarsi pasijuokdamos iš tų pastangų.

Be to, šnekamosios kalbės mokymasis vienaip vyksta vaikystėje, ir kitaip – jau subrendus. „Trejų metų vaikas [...] yra gramatikos genijus, bet visai nekompetentingas suprasti vizualinius menus, religijos ikonografiją, eismo ženklus.“²³ Mat vaiko smegenys iš prigimties labai imlios būtent kalboms. Kai žmogus suauga, jo smegenys persiorientuoja ir nebegali kalbą mokyti vaikų metodu, naują (negimtąją) kalbą tenka studijuoti sąmoningai ir sunkiai, kaip kokią daugybės lentelę ar reliatyvumo teoriją. Tą naują kalbą smegenys paprastai ir saugo kitame pusrutulyje. Suaugusiam žmogui pakeisti gimtosios kalbos elementą – sakykim, žodį, išmoktą vaikystėje – reišia pastangą įrašyti naują žodį į atmintį vienoje smegenų zonoje, ir kartu kitoje kažkaip užgožti įprastą žodį, nuo kūdikystės laikytą savu. Smegenims tai nėra labai paprastas keitimas, nors, žinoma, į kalbą nors kiek linkę kreipti dėmesį žmonės su tokiomis permainomis susitvarko. Bet ši substitucija yra kur kas sudėtingesnis veiksmas nei sudužusio kiaušinio keitimas sveiku. Net ir išmokus naują pakaitą įprastasis žodis galvoje vis tiek išlieka. Negalima įsivaizduoti tokių keitimų sėkmės visos gimtakalbių bendruomenės mastu. Kaip yra žmonių, nenorinčių ir/ar nemokančių mokytis antrųjų trečiųjų negimtųjų kalbų, taip ir bandymas keisti jų įprastą kalbą gali pasirodyti beveik ar ir visai bergėdžias.

Ir štai šiandien už „Didžiojo kalbos klaidų sąrašo“ dalykų viešą pasirodymą mokamos baudos, tarsi Sąra-

šas būtų tvirtai moksliskai sustyguotas ir lengvai įvykdomas. Daukantas turbūt ne todėl rašė sunkiai amžininkams suprantama kalba, kad toks buvo jo tikslas, bet todėl, kad geriau nesugalvojo. Jo kalbos išraiškos ieškojimas nebuvo klaidingas – tiesiog ne toks, koks būtų pradžiuginęs jo skaitytojus.

Valstybinė kalbos inspekcija stebi ir konspektuoja viešosios kalbos vartojimą, jos tikslas yra tikrinti, kas kiek padaro lietuvių kalbos „klaidų“. Inspektoriai turi gana aiškią instrukciją, kaip kalbą vertinti ir jos vartotojus bausti, patvirtintą Valstybinės kalbos inspekcijos viršininko įsakymu nr. T-12 (2005-10-12).²⁴

Skaitau tos instrukcijos dalį apie leidykloms (knygoms, kitai neperiodinei spaudai) taikomą kalbos kontrolės metodiką: „Raštas rašomas, kai viename spaudos lanke užfiksuojama 1–2 klaidos, kuriomis pažeidžiami VLKK nutarimai“ (*Raštas* esąs „informacinis dokumentas, kuriame pranešama apie patikrinimą, nurodomi taisytiniai dalykai ir atsakymo į raštą terminas“). Suprantu, kad jei tarp 40 tūkstančių spaudos ženklų (vienas lankas) kokios leidyklos leistoje knygoje bus bent vienas (o gal du?) VLKK supeikti kalbos faktai, tai leidykla rašys pasiaiškinimą. Akivaizdu, kad pagrindinis atramos kriterijus *Raštui* rašyti yra *žinomiausias* komisijos nutarimas „Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas“. Nelabai tik aišku, kada pakaks vienos klaidos, o kada reikės dvigubai daugiau.

Tiesa, pridėta tikslinančių pastabų: „1. Griežčiau vertinamos vaikams ir jaunimui skirtos knygos; 2. Atsižvelgiama į leidėjų pažangą, lyginant su anksčiau jų išleistomis knygomis.“ Galėčiau spėti, kad vaikų knygoms pakaktų vieno fakto, o knygoje seniems reikėtų rasti dvigubai daugiau. Ir paklusniems leidėjams būtų daugiau leidžiama, nors objektyvumo čia sunku supaisyti. Beje, inspekcija deklaruoja besiremianti tokiais kontrolės kriterijais: „1. Teisėtumas [...]. 2. Objektyvumas [...]. 3. Protingumas ir teisingumas [...]“. Nereikia būti filosofu, kad suprastum, jog objektyvumas ir protingumas gali prieštarauti vienas kitam, ir tada, žinoma, kalbos inspektoriui lieka laisvė, ką vertinti objektyviai, o ką – protingai.

Griežtesnis už *Raštą* būna *Nurodymas* („privalomojo pobūdžio dokumentas, už kurio nevykdymą nustatyta administracinė atsakomybė“.) Kitaip sa-

kant, *Nurodymas* jau yra grasinimas, kad jei nepaklusi, atsiskaitysi litais. Tokiam grasinimui gauti leidykla turi išleisti leidinį, kurio „viename spaudos lanke yra 3–5 visuotinai taisomos klaidos, dalis jų pažeidžia VLKK nutarimus“.

Bandau įsivaizduoti, kaipgi turėčiau elgtis, jei pats tapčiau kalbos inspektoriumi. Pirmiausia svarstau, kas galėtų būti vadinama „visuotinai taisomomis klaidomis“. Pats žodis *visuotinai* sufleruoja, kad man susiprasti turėtų pakakti vien intuicijos. Na, lietuvių kalbos mokytojai mokinių rašiniuose turbūt kaip tik ir taiso visuotinai daromas klaidas. Pavyzdžiui, jei kas nepadedą sakinio gale taško. Arba jei tašką padeda, bet kitą sakinį pradeda mažąja raide. Arba žodį *grąža* parašo be nosinės, o *kyšis* – su nosine.

Gerai, įsiskaitau dar kartą: grasinimą turėsiu rašyti tada, kai rasiu 3–5 visuotinai taisomas komisijos klaidas, o dalis jų pažeis komisijos nutarimus. Minimumas yra 3, ir viena iš jų turi būti nutarimo laužymas, kitos 2 – visuotinės. Galiu grasinti dėl taško bei nosinės stygiaus ir dar kokio žodžio iš Sąrašo, kad ir *paskaičiuoti* reikšme „(tiksliai) apskaičiuoti, suskaičiuoti“. Tiesą sakant, beveik nematau skirtumo tarp *Rašto* ir *Nurodymo* – *Nurodymui* pakanka tik 2 papildomų korektūros klaidų. Žodžiu, daug kas priklausys nuo mano ūpo.

O kada gi jau turėčiau rašyti baudos kvitą? Jis vadinamas *administracine nuobauda* ir skiriamas tada, „kai viename spaudos lanke yra 6 ir daugiau klaidų, kuriomis pažeidžiami VLKK nutarimai“. Aišku, kad pirmiausia čia vėl remsiuosi *žinomiausiu* Sąrašu. Vis tiek – užduotis nelengva. Visų pirma, nors knygoje rasčiau ir tūkstančius visuotinių klaidų (raidžių praleidimų ar minčių nutrūkimų), jų skaičiuoti negalėčiau, nes už jas administraciškai nebaudžiama. Paprasčiausia ir geriausia būtų rasti 6 Sąrašo „klaidas“, pavyzdžiui, *baliavoti*, *bulka*, *kaldra*, *kalnieriūs*, *kūdas*, *razinka*. Žinoma, tokius žodžius pastebėti man lengviausia, bet būtent dėl to gali nepavykti jų primedžioti. Tada ieškočiau įmantresnių, gal ir redaktoriams sunkiau atsimenamų dalykų: *baiginėjau* (= *buvau bebaigiąs*); *kazlūrūdietis* (= *Kazlų Rūdos gyventojas, kazlinis*); *pareiga prieš tėvus* (= *tėvams*); *pervesti* – nevert. r.

„perkelti“; *praanalizuoti* – nevert. r. „išanalizuoti“; *turkiškieji grobikai* (= *grobikai turkai*). Jei pasisektų – pareigą valstybės biudžetui būčiau atlikęs.

Tad imu skaitinėti storą Egidijaus Aleksandravičiaus emigracijos istoriją.²⁵ Randu „didžiųjų klaidų“, esančių Sąrašė: „dažnai išsireiškiama“ (p. 91), „*Neužilgo* jis sugrįžo“ (p. 96), na, dar *archaiškų* parašyta be <j> (p. 95, išn. 78; čia nusižengta kitam, 58-ajam komisijos nutarimui dėl norminės rašybos). Bet kažkaip nesurenku tokių 6 viename lanke, bergždžios mano pastangos. Na, pasiimu kitą neploną knygą, Kristinos Sabaliauskaitės romaną „*Silva rerum*“.²⁶ Matau ten „ant *kaldros*“ (p. 6); „*Tąkart* [...] beveik užsimojo smogti [...]. *Dabar gi* [...] dingojosi [...]“ (p. 41); „*bromos* vartai“ (p. 75, bet šis su paaikškinimu išnašoje, tai gal jo pusiau neskaičiuoti?). Niekaip ir čia neprirenku 6 taškų baudos kvitui, nors *Raštą* ar *Nurodymą* sukurpčiau kaip mat.

Ir tada ima smelktis negera mintis: o kas, jei leidėjai čia tiesiog žaidžia pelę su kate? Gal tai visai nėra klaidos? *Lietuvių kalbos žodyne* tik „nesąmoningas nukrypimas nuo taisyklės, nuo tiesos“²⁷ laikomas *klaida*. Bet gal čia *sąmoningai* pabarstyta Sąrašo ypatybių? Sąmoningas nukrypimas nebėra klaida – tai jau maištas! Gal *Versus aureus* ir *Baltų lankų* leidyklos kaip tik ir nori vartoti tokią gyvą kalbą, kurią renkasi jų autoriai, tiesiog nebijo grasinimų ir moka išvengti baudų? Visai nesusigaudau, kur čia išvelgti sukilimą prieš klaidų didybę, o kur atpažinti nesąmoningas klaidas. Klaidų turi nežinoti, nes jei žinai – jos jau ne klaidos.

Sunki kalbos inspektoriaus duona. Reikia vis mokyti ir kartotis tas „klaidas“, kad nepasimirštų. Sąrašo sudarytojų intencija tarsi buvusi siekti, kad visuomenė tų žodžių nevertotų, kad juos pamirštų, o šiandien juos verčiama mokyti kaip jokių kitus.

Tam tikra prasme Sąrašas tapo net mūsų kalbos dabarties falsifikavimo įnagiu – ateinančioms kartoms liudyti, kad mes kalbėjome kitaip, nei kalbame iš tiesų, kad mūsų kalba buvusi kaip tik tokia, kokią idealizavę preskriptyvistai, kad redaktorių išbraukytų žodžių nė nebuve. Antra vertus, Sąrašas bus dokumentas ateities kartoms apie žodžius ir kalbos lytis, kurios XX a. pabaigoje atrodė tokios grėsmingos, kad ryžtasi jas uždrausti.

Šiandien, praėjus vos ne dviem dešimtmečiams, atslūgus nerimui ir panikai, Sąrašas pats ima atrodyti kaip didžioji kalbininkų klaida. Vaicekauskienės žodžiais, „kalbant apie sąrašo rengimo procesą ir ne visai objektyvius jo rezultatus, tai, kad už į įtrauktus į sąrašą pavartotus žodžius yra baudžiama, tikrai atrodo problemiška“.²⁸ Jurgita Girčienė mano, kad „tikslingiau būtų ne drausti, o įvardyti [...] ir leisti rinktis, kaip daroma daugelyje kitų kalbų“.²⁹ Kalbos inspektoriaus Viktorija Daujotytė sakė: „Mano kalbos jausmas man neleidžia daryt tokios aiškios perskyros – čia ‘didžioji nuodėmė’, o čia tokia ‘mažesnė nuodėmė’“.³⁰ Apskritai tą „Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą“ perkelti į tikrąją istoriją visai nėra sunku – tiesiog kviesčiau kolegas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos narius Daivą Vaišniene, Jūrą Palionytę, Gintautą Akeleitį, Albiną Auksoriūtę, Albiną Drukteinį, Zigmantą Gudžinską, Vytautą Kardelį, Ritą Miliūnaitę, Liną Murinienę, Sigitą Narbutą, Almą Ragauskaitę, Meilutę Ramonienę, Viliją Salienę, Ireną Smetonienę, Mindaugą Strockį, Bonifacą Stundžią ir Rasuolę Vladarskienę nutarimą nr. 68 „Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas“ *paskelbti negaliojančiu*. Viso labo pakaks 9 balsų „už“.

Šiandien susirūpinęs Simono Daukanto veidas žvelgia į mus nuo šimto litų banknoto. Daukantas parinktas todėl, kad prirašė storus toms lietuviškai. Ant banknoto galime perskaityti paties Daukanto ranka užrašytus žodžius: „Lietuvos žiamės wajsius gintaras buwa jau žiloie senowie žinomas ir branginamas, kurį ne wien sù auksù, bet sù patiu žemcziuğù ligina“. Tokios kalbos nevertojame, bet ji yra mūsų. ■

¹ Reda Griškaitė, *Auszra* ir Teodoras Narbutas, *Archivum Lithuanicum* 15, 2013 (spausdinama).

² Motiejus Valančius, *Žemaičių Vyskupas. Pastabos pačiam sau*. Iš lenkiškosios vyskupo Motiejaus rašliavos sulasė ir savo pastabų pridėliojo doc. J. Tumas, 1929, p. 129.

³ Kajetono Nezabitauskio laiškas Simonui Daukantui (1853 m.), dovana A. Šilgalio iš Skuodo (Vilniaus universiteto b-kos rankraštynas, sign.: F1 – D 718), p. 3.

⁴ *Mūsų senovė*, t. 2, nr. 1(6), p. 150.

⁵ *Vienybė Lietuvininkų*, Plymouth, 1893, p. 530.

⁶ Griškaitė, 2013.

PRENUMERUOKITE KULTŪROS BARUS IR ĮSTIKINŠITE, KAD SU SKAITANČIU SKAITOMASI

Metinė prenumerata – tik 60 Lt.
Užsisakyti galite visuose
Lietuvos pašto skyriuose.
Jei norite prenumeruoti žurnalą
į užsienį su pristatymu oro
paštu, tai kainuos 180 Lt arba
kita valiuta pagal esamą kursą.
Norimys už(si)sakyti *Kultūros barus*
į užsienį turėtų kreiptis į *Kultūros
barų* redakciją adresu Latako g. 3,
01125 Vilnius, Lietuva; el. paštas:
kulturosbarai@gmail.com arba į
Kultūros barų atstovę JAV Mariją
Paškevičienę adresu 306 55th
Place, Downers Grove IL
60516-1537, USA;
el. paštas: hmpask@ino.com

- ⁷ Griškaitė, 2013.
- ⁸ Griškaitė, 2013.
- ⁹ Valstybinė lietuvių kalbos komisija; Valstybės įstaiga, sprendžianti kalbos politikos klausimus. *Interneto svetainė*: <http://www.vlkk.lt/lit/klaidos>, 2013-09-01.
- ¹⁰ *Lietuvių kalbos komisijos nutarimai 1977–1998*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 123–176.
- ¹¹ Loreta Vaicekauskienė, *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai: Kalbos politika ir vartosena*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007, p. 129–152.
- ¹² Vaicekauskienė, 2007, p. 132.
- ¹³ Vaicekauskienė, 2007, p. 138–139.
- ¹⁴ Vaicekauskienė, 2007, p. 136.
- ¹⁵ Vaicekauskienė, 2007, p. 137.
- ¹⁶ Vaicekauskienė, 2007, p. 132.
- ¹⁷ Vaicekauskienė, 2007, p. 132–133.
- ¹⁸ *Valstybinė lietuvių kalbos inspekcija*, Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas, www3.lrs.lt/pls/inter/www_tv.show?id=6932,1,30, 2013-09-20.
- ¹⁹ Remtasi VLKK ir jos pakomisių posėdžių protokolais (1993-05-06, 1993-05-24, 1993-04-15, 1993-06-03, 1993-09-23, 1994-02-21, 1997-09-25, 1997-12-18).
- ²⁰ Nijolė Keršytė, *Disciplinuojanti žinojimo institucija – institucinis žinojimas, Lietuvių kalba: idealai, ideologijos ir tapatybės lūžiai*, sud. Loreta Vaicekauskienė, Vilnius, 2014 (spausdinama).
- ²¹ Viktorija Daujotytė, *Apie lietuvių kalbą: ar ji galėtų būti ir elitinė?, Literatūra ir menas*, 2011-03-04. Interneto versija: http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20111107030805/http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3321&kas=straipsnis&st_id=17761, 2013-09-01.
- ²² Aldonas Pupkis, *Kalbos kultūros studijos*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2005, p. 321.
- ²³ Steven Pinker, *The Language Instinct: How the Mind Creates Language*, New York, London, Toronto, Sydney: Harper Perennial, 2007, p. 5.
- ²⁴ *Valstybinė lietuvių kalbos inspekcija*, Valstybinės kalbos vartojimo ir taisyklinumo kontrolės principai, kriterijai ir jų taikymo metodika, www3.lrs.lt/docs2/EPAGLDJV.PDF, 2013-09-20.
- ²⁵ Egidijus Aleksandravičius, *Karklo diegas: lietuvių pasaulio istorija*, Vilnius: *Versus aureus*, 2013.
- ²⁶ Kristina Sabaliauskaitė, *Silva rerum* (romanas), Vilnius: *Baltos lankos*, 2012 (antras leidimas).
- ²⁷ *Lietuvių kalbos žodynas*, t. 5 (K–klausinys), redakcinė kolegija: K. Ulvydas (atsak. redaktorius), B. Voslytė, Z. Jonikaitė, J. Kruopas, J. Kabelka, Vilnius: Valstybinė mokslinės ir politinės literatūros leidykla, 1959, p. 941.
- ²⁸ Vaicekauskienė, 2007, p. 150.
- ²⁹ Cit. iš Vaicekauskienė, 2007, p. 151–152.
- ³⁰ *Valstybinė kalbos inspekcija*, Susitikimas su profesore Viktorija Daujotyte-Pakeriene (papildyta); www3.lrs.lt/pls/inter/www_tv.show?id=108463,6904,30, 2013-08-24.